

महाविद्यालयाचे नाव :- माकतारावजी धुळे पाटील
कला, वाणिज्य व शास्त्र महाविद्यालय
सहमदनगर

शैक्षणिक वर्ष :- 2021-2022

विद्यार्थ्याचे नाव :- चक्राण अभिषेक शांदीप

वर्ग :- तृतीय वर्ष कला (C.Y.B.A)

विषयाचे नाव :- मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा
स्थूल इतिहास : प्रारंभ ते १६००
(DSEIC) (35021)

संबोधन प्रकल्पाचे नाव :- संत एकनाथ जीवन व
कार्ये एक आश्वास

दि. १९/०१/२०२२

शेव नं. :- ०३

मागदर्शक :- प्रा. डॉ. के. आर. पिस्ताळ.

जनता शिक्षण प्रसारक मंडळानचे,

मारुतरावजी घुले पाटील कला, वाणिज्य व शास्त्र महाविद्यालय
अहमदनगर

प्रमाणपत्र

मराठी विभाग

मी प्रमाणित करतो / करते की,

श्री. / कुं. चष्माण भुम्बिकेक शंटीप.

टी. वाय.बी.ए. या वर्गात असून 'मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा स्थूल इतिहास' या
विषयाचा प्रकल्प (Project) विद्यापीठ अभ्यासक्रमानुसार शैक्षणिक वर्ष २०२१-२०२२ मध्ये
सादर केला.

रोल.नंबर /सीट नं. : ०९ .

दि.१४ / ९ / २०२२

Chavanis
विद्यार्थी सही

विभाग प्रमुख
मराठी विभाग प्रमुख
मारुतरावजी घुले पाटील
कला, वाणिज्य व शास्त्र महाविद्यालय
अहमदनगर

अनुक्रमिका

क्र.सं.	प्रकरणाचे नाव.	पृ.सं.
१	संशोधनाची उद्दिष्टे	०१-२
२	संत एकनाथ महाराजांचा जीवनपरिचय	०३
३	एकनाथ महाराजांच्या काव्य रचनेतील काही प्रसंगांचे वर्णन	०४
४	संत एकनाथ महाराजांच्या शवकव्हा	०५
५	शाधकांच्या जीवनातील सादृश्यांचे महत्त्व	०६
६	संत एकनाथ महाराजांना स्नायुचे वस्तुदर्शन	०७
७	संत एकनाथ महाराजांनी भक्तांना केलेल्या उपदेश	०८
८	संत एकनाथ महाराज यांच्या साहित्याचे महत्त्व	०९
९	संदर्भ ग्रंथ	१०
१०	छायाचित्र	१२-१६

~~प्रस्तावना~~

संत एकनाथ महाराजांचा जन्म संत भानुदा-
य्या कुळामध्ये देवस्थ तृभ्वेदी बाह्या कुंडवान १५३
शाली पैठन येथे झाला त्याच्या वडिलांचे नाव
सूर्यनारायण आणि आईचे अक्मिणी. यथाचे सहाव्व
वर्षी त्यांच्या आजोबांनी त्यांची मुंज करून त्यांना
शिक्षण देण्यासाठी एका विद्वान पंडिताची नेमवूळ
केली. त्या पंडिताकडून त्यांनी रामायण महाभारत
ज्ञानेश्वरी अमृतानुभव वगैरे ग्रंथांचा अभ्यास
केला.

यथाच्या धाराच्या वर्षी एकनाथांची देवगि-
थेरीत्व जनादिनखातीकडे जाऊन त्यांचे शिष्यत्व
स्वीकारले. संसारात राहून परमार्थ करता येतो
हे त्यांनी दाखवून दिले. संत एकनाथ महाराजांचे
भ्राऊ आजही लोकप्रिय आहेत. संत एकनाथ
महाराज हे महाराष्ट्रातील उदारमतवादाचे व नेमस्त
संप्रदायाचे जनक मानले जातात.

त्यांचा मृत्यू २५ फेब्रुवारी इ.स १५९९ मध्ये झाला.
या दिवशी संत एकनाथांनी देह ठेवला फाल्गुन
वद्युष पक्षी हा दिवस एकनाथ पक्षी म्हणून ओळखला
जातो. आजही हजारो भाविक पक्षीत्वा संत एकनाथांचे
दर्शनास पैठणला दरवर्षी जातात.

या पौर संत एकनाथ महाराजांचा
पावनश्रुतीत मी जन्मात्वा आलो
याचा मला अभिमान आहे.

~~संशोधन उद्देश~~

शेत एकनाथ महाराज यांच्या जिवन कार्याचा आभ्यास करव्यारनाठी मी संशोधन केले.

शेत एकनाथ महाराज जन्म पेशा येथे जाल्या. तसेच त्यांच्या बाल्यपणीच त्यांचे आई - वडिल वार त्यांना लढाणपाना पासुन आह्यान्नाची आवड होती.

शेत एकनाथ महाराजांनी सांस्कृतिक शास्त्र ज्ञानेश्वरांच्या समाधीचा जीवोत्थार केला. तसेच त्यांचे भाऊडे, गौळणी, अंबग, शिकारुथ आख्यान, काळ येथे आभ्यास मी केला. त्यामुळे मला त्यांच्या साहित्य लढाव पना पासुन ते त्यांच्या महा परत काव्यरवडंतिल्व माहिती मिळाली.

या शेर शेत एकनाथ महाराजांच्या पावनभूमीत मी जन्माल्या जाल्या याचा मला अभिमान आहे.

प्रकरण पहिले

★ संत एकनाथ महाराजांचा जीवन परिपथ ★

संत ज्ञानेश्वर महाराजांच्या नंतर सुमारे 250 वर्षांनी एकनाथाचा जन्म झाला. आठवें कर्मकांड कर्मठपणा असताना एकनाथांची समाज सुधारण्यासाठी जगदंबेच्या साद घातक 'बये दार उघड' असे म्हणून नाथांनी अभंग रचना, भाऊड, जोगवा, गवळणी, गोंधळ, यांच्या सहाय्याने जनजागृती केली. संत एकनाथ हे संतकवी, पंतकवी व नांतकवी होते. त्यांनी आपल्या साहित्याद्वारे जनतेचे रंजन व प्रबोधन केले. ते 'एका जनादिन' म्हणून स्वतःचा उल्लेख करतात, एका जनादिनी ही त्यांची नाममुद्रा आहे. एकूण 9386 श्लोक आहेत. परंतु त्यावर भाष्य म्हणून 91, 90 आव्या संत एकनाथ यांनी लिहिल्या.

त्यांचे अक्षिणी स्वयंवर हे काव्य लोकप्रिय आहेत. फाल्गुन, वद्य षष्ठ, षष्ठी हा दिवस एकनाथ षष्ठी म्हणून ओळखला जातो. गिरीजाबाई नावाच्या मुलीबरोबर त्यांचा विवाह झाला. गिरीजाबाई यातिश भूदकृशत्व होत्या. एकनाथांना हरिपंडित नावाचा एक मुल आवि भंगा व गोदा या दोन मुली होत्या.

★ एकनाथ महारांच्या कवितेतील काही पंथांचे स्वरूप वळनि ★

भोदावरी उत्तम तीरी । जो योजनांचा पंथागिरी ।
ही जनादिन तेथेवरी । स्वभावे गेल्या ॥
तो अति दीर्घ पंथागिरी । तकी पंथावती नगरी ॥
तेथे पंथा नामा दिग्वरी । वसी त्या घरी स्वभाव
घडली ।
तेथे पतुश्लोक भागवत वाखाणिते यथार्थ युक्त ।
तेथे हीजनादिन अत्यंत ज्ञात्या उस्तावयुक्त अस्तुत
स्वानंदे ॥

मुक्क जनादिन स्वामी समवेत तीर्थयात्रेस निघाले. ते
दोघे भोदावरीच्या तीरावरील पंथावती या भावी आले व
पंथाभट या ब्राह्मणाकडे उतरले हा ब्राह्मण दिवसा काम
करण रागी सुवप्न करत असे. त्या दिवशी पंथा
भटचे पतुश्लोकी भागवतावरील व्याख्यान मुक्क-शिष्यांनी
ऐकले. पुढे या मुक्क-शिष्यासमवेत पंथाभटही तीर्थयात्रेस
निघाले. पुढे खेळेश्वर येथे पोहोचल्यानंतर जनादिन
स्वामींनी एकनाथांचा पतुश्लोकी भागवत यावर
टीका लिहिल्यास आज्ञा केली. तिथेच पतुश्लोकी
भागवत हा ग्रंथ एकनाथांनी लिहून समाप्त केला.

अंत एकनाथ महाराजांच्या
यांची गोवळणी
यांच्या

तुम्हा मुरलीची घणी। अकल्पित पडली कानी।
विषय ज्ञावे अंत करणी। मी घरघंटा विसरले पाता
अद्या रे सावकीया कैशी वाजविली मुरली ॥६॥
मुरली नोहे केवळ बाण। तिने हरिल्या माझा प्राण
स्वसार केला दावादिन। येऊनि दुट्टी संपरीली ॥
तुम्हा मुरलीची स्वरान। मी विसरले देहमान।
घर सोडोनी धारिले रान। मी वृंदावना गेलें ॥७॥
एका जनादिनी गोविंदा। पतिनपावन परमानंद।
तुम्हा नामाचा मज घंटा। वृति तंव पदी निवर्तली ॥८॥

गोळणीमधून आपल्या उपास्य देवनावरीत्य एकनिष्ठ
प्रेमभाव, मधुरभक्ती सूक्त करणाऱ्या गोळणी आहेत
हा गीताप्रकार प्रतिष्ठित समाजात जासा झुजत्या आवि
बहरत्या कीर्तन, भजनात नेहमी गोळणी म्हटल्या जातात

साधकाच्या जीवनातील सादगुरुंचे महत्त्व
स्वात्कीर्तय रचनेत सांगितले आहे.

सादगुरुवांचोनी नाम नये दाता ।
साधने साधिता कोटी जाणा ।
सांगाशी सभवाहण गोविया वांचोनी
एका जनार्दनी न कवे नाम ॥

सादगुरु असाख्याशिवाय गुरुमंग मिळत नाही.
गुरुमंग म्हणजे परमेश्वराचे नामस्मरण केल्याने परमेश्वर
रक्षाक्षी होते जो स्वरा सादगुरु आसतो. अशा सादगुरु
चा शरण गेल्याशिवाय परमेश्वरनामाचा मंग मिळत न
त्या साधकाचा पूर्ण दिशा न मिळाव्यामुळे तो
परमेश्वरप्राप्तीचा रस्ता भटकू शकतो. गुरुमंग मिळाव्या
तर स्वराक्षी लवकर होते असं सत एकनाथ
महाराज म्हणतात.

सादगुरुचा नाम मंग म्हणजे परिस आहे.
एकनाथांनी मनाचा आश्रयास व्युप पांगळ्या सुको
केलेल्या दिसतो. वरील्य रचनेतून त्याचा प्रत्यय आप
ला येतो. आपण जसे विचार करतो तसेच त्याचे
फल आपल्याला मिळते. जे कर्म आपण करतो
ते करत आसून आसतात आपले मन जर तेव्हा
परमेश्वर नामाशी एक रूप होते. त्यावेळा आपल्या मनात
कोणताही वाईट विचार येत नाही.

★ शंभु एकनाथ महाराजांचा शास्त्रे
दत्त दर्शन ★

भगवतोत्तम शंभु महाराज असलेल्या शंभु
एकनाथांना दत्तात्रेयांनी आपल्या मूळ रूपात
दर्शन दिले होते या अपूर्व दर्शनाचे वृत्ति
नाथांनी आपल्या आरतीमधून केले होते.

त्रिशुणात्मक त्रैमूर्ती दत्त हा जाणा
समाधि न ये ध्याना ... हरवी भवपिना ॥

नाथ आपल्या आवृत्ति शंभु महाराजांच्या
श्रीदत्तात्रेय हे त्रिशुणात्मक आहेत, उत्पत्ती स्थिती त्रय
या तीर्थी तत्रांचे मीलन या देवतात शास्त्रे आहे.
ब्रह्मा, विष्णु, विष्णु महेश या देवतांच्या ठिकाणी एकवटले
आहेत. दत्तात्रेयांचे वृत्ति करणे चारही वेदना शब्द
शास्त्रे नाही. समाधी अवस्थेपर्यंत पोहोचलेल्या योगी
पुरुषांना शृंगी मूर्तीना देवांना सुद्धा श्री दत्तात्रेयांचे मूळ रूप
आठा स्वरूप प्राप्त अन्भवना शास्त्रे नाही.
ध्यानावस्थेमध्ये सुद्धा दत्तात्रेयांचे दर्शन घडत नाही
की त्यांचे रूप नजरेत साठवता येत नाही तो तर
त्रैलोक्याचा शांभु आहे शास्त्रातील आहे.

★ शंभूत एकनाथांनी भक्तांना केलेल्या उपदेश ★

नाथांनी लोकांना फार मोठ्याचा उपदेश केला तो असा की अनुत्ताप ज्ञाव्याशिवाय देवाचे नाव मुक्ती येत नाही नेथे अर्थ आहे नेथे परमार्थ नाही हरिनाम एकच शास्त्र असून शुद्धांही ते दैव्याचा संपूर्ण अधिकार आहे. जे देवाच्या शरण जाताना त्यांना मृत्यूची भीती नसते भक्ती हे मूळ आहे पर वैराग्य हे धर आहे आणि शंभूतांची भेट होणे हे परमभाष्य होय नाथांची शिकवण होती. सर्व धर्म पंथ ज्ञाती उपजाती सारख्याच आहेत सर्व मानवजाती कडे सहिष्णु वृत्तीने पाहणे त्यांना आग्रहीत होते

नाथांचे शुकु जनादन स्वामी दत्तभक्ता आसल्यामुळे नाथही दत्तभक्तांमध्ये सममाण झाले होते.

एक प्रसंग असा हाडल्या शारणाच्या ऊहात एका हरिजन स्त्रीचे मूल उढाव्या पटव्यांनी पाय पोळल्याने थथथ नाचत होते नाथांनी ज्ञाणाचाही विचार न करता त्याच्या कडेवर घेऊन शान केले त्यांच्या विचाराप्रमाणेच त्यांचा उग्र आचार होता.

संज्ञा एकनाथ महाराजच्या साहित्याचे
मूख्यभाषण

एकनाथी भागवत भागवत पुराणातील
अकराव्या शकंदावर ओवीबद्ध मराठी टीका

पनुश्लोकी भागवत

एकनाथी अभंग गाथा

संज्ञा एकनाथमहाराज कृत हरिपाठ - एकठा
२५ अभंग

हस्तमातृक टीका

शुकाष्टक टीका

श्वात्मबोध

चिरंजीवपद

आनंदत्पहरी

अनुभवानंद

मुक्तावित्वास

त्वष्टुगीता

संमार्जाच्या जाहतीसाठी अभंग वाचणी व भाकडे यांची रचना

ज्ञानेश्वरीच्या उपलब्ध पत्तींचे शुद्धीकरण ज्ञानेश्वरी लिहिण्यानंतर जवळजवळ २५० वर्षांनंतर ज्ञानेश्वरी च्या शुद्धीकरणाचे काम त्यांनी इ.स. १५०६ मध्ये पूर्ण केले

कविमणीखंड

भावार्थ, रामायण, ४० हजार ओव्या हिंदीसह अनेक भाषांत भाषांतरे

संत ज्ञानेश्वरांचे आकंठी येथील समाधिस्थळाचा शोध.

संदर्भ ग्रंथ

पुस्तकाचे नाव

लेखक

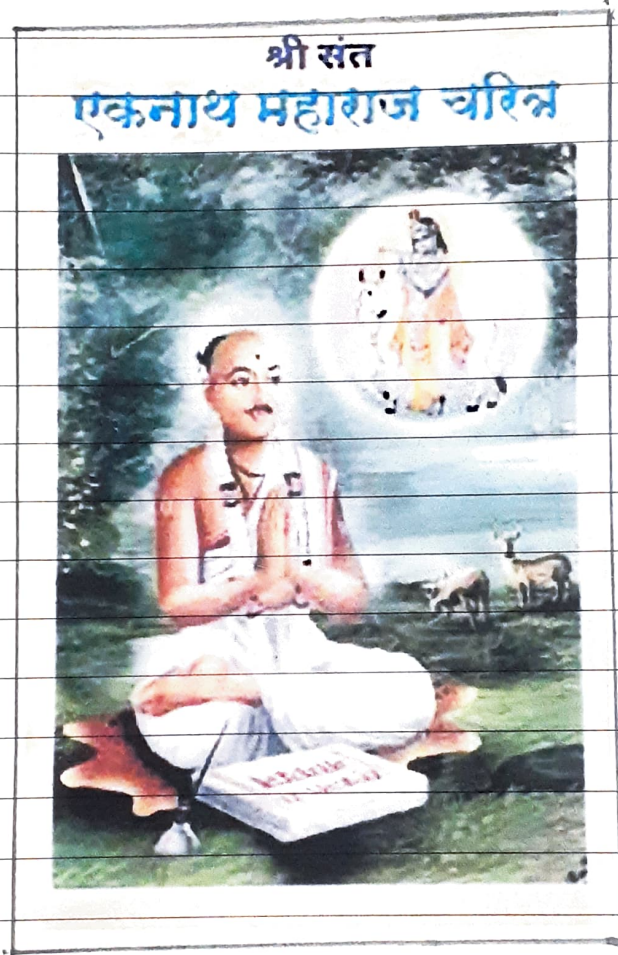
- १) संग एकनाथ लातववाइमय, रवींद्र भट
- २) संग एकनाथ विजय चंगलवार
- ३) संग एकनाथ विनायक मुरकुटे
- ४) श्री एकनाथ : परंपरा आणि सभ्रात डॉ. रत्नाकर वापूबाब
मंथरकर
- ५) संगद्वेष एकनाथ दीपक भागवत
- ६) एकनाथ गाथा नानामाहाराज साबरे
- ७) एकनाथ चरित्र ल. रा पांगारकर
- ८) संग एकनाथांचा धर्मविचार डॉ. सुरेखा आडगावकर
- ९) एकनाथांची निवडक भाकडे डॉ. वसंत जोशी
- १०) लोकनाथ राजीव पुनपोलम पेटेल

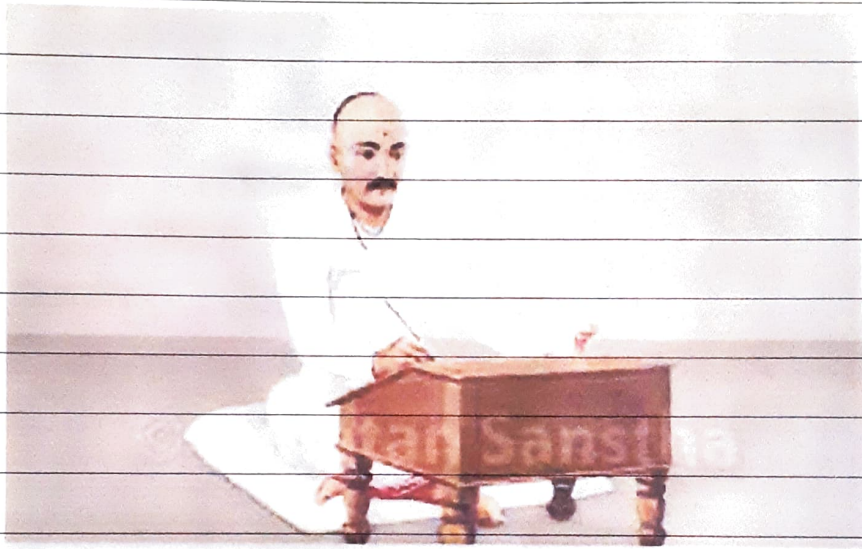
श्रीत एकनाथ महाराज.

क्षेत्र लक्ष्मण महाराज स्मार्तरीश्वर (पेंडण)

श्री. संत एकनाथ महाराज चरित्र.

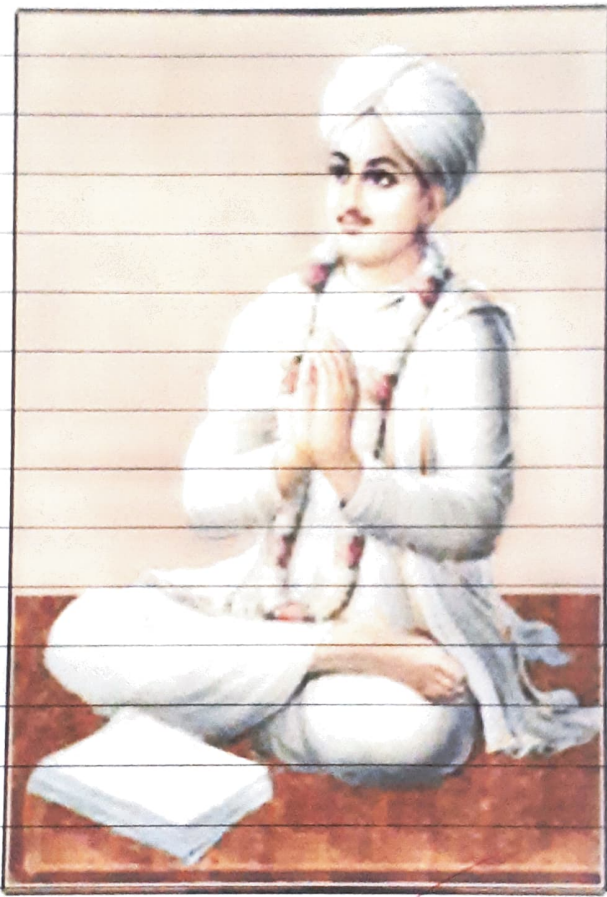

संत एकनाथ महाराज

संत एकनाथ महाराज

Seen
9/2/14